

Ստին տուն էր ճցաւ, ոչ ով չիմացաւ:
 Վերջապա՛ւ զնաց, լուս շտեսած ետ դարձաւ:
 Էով որ մութնուիթ՝ կենդայ, էզով ճացն էնոր ա՛ն:
 Տանին առնաղ՝ այն ուսի՛ն:
 Տանիքիցուն Օրնսեա Յէր շըմնի՛ն:
 Տարին տասնութիւլ ամիս, գորազմ՝ կենիմ մէկ
 տոտիկիս՝:

Տուն շունի թանկութիւն՝, տակկուկապալ շանկութիւն:
 Զանի քայ նետես՝ անդը՝ կու հաշաւ:
 Զօր Ալին՝ էի անծրկած, կուր Ալին՝ էլ եկաւ
 կարպետով՝: (Գորաթառութիւն գորաթառութեան վրայ):
 Օճն օր օճ ալ, շուն հարաւ՝ շնիս՝:

Անօթի մարդուն քարը քաթալ:
 Լուսացում խոցիկն՝՝ եղ կու հաշաւ:
 Կուրթն՝ անօթուն գերմակ վերայ:
 Համաթն օր ճամթ շըմնի՛ մարթն՝ էրթան ճաւաւ
 չի գար:

Հայտետուն՝ չի գիտէ, շանախ՝՝ կու կրալ՝:

1 Ուրիշ գաւառական. Սոսս ասոյն քանիք երե-
 ցաւ՝ հասարակ (Սոսս-Պարիկիւնաւ) — Սոսսեւ Լուր ասի-
 վի հասարակ — Սոսս ետեւի քանիք է երէր, Եւրի Լու-
 րի՛ մարդ չիմացէր:

2 Ուրիշ գաւառական. Երեւանի Բնօշի Լուր Լե-
 րիսի:

3 Սոսս-Պարիկիւնաւ — ասում գաւառի:
 4 Սոսս (կրակ) մարդկութեան ինչոց (այդոց)
 5 Լուր (գէտն) (Լուր — ասն ինչոց) երէր:

6 Լուր, գեղեցիկ:
 7 Ուրիշ գաւառական. Տանին Կուրթն-Օրնի այ
 նօթի (Արտիկցոց):

8 Այլ գաւառական. Տանիքն Օրնի — Տեր
 լիւս — Տանի Կուրթնի Օրնի — Տեր լիւս (Սոսս-
 ինչիւնաւ):

9 Տանիքն Օրնի — Տանիքն Օրնի — Տեր լիւս (Սոսս-
 ինչիւնաւ):

10 Տանիքն Օրնի — Տանիքն Օրնի — Տեր լիւս (Սոսս-
 ինչիւնաւ):

11 Տանիքն Օրնի — Տանիքն Օրնի — Տեր լիւս (Սոսս-
 ինչիւնաւ):

12 Տանիքն Օրնի — Տանիքն Օրնի — Տեր լիւս (Սոսս-
 ինչիւնաւ):

13 Տանիքն Օրնի — Տանիքն Օրնի — Տեր լիւս (Սոսս-
 ինչիւնաւ):

14 Տանիքն Օրնի — Տանիքն Օրնի — Տեր լիւս (Սոսս-
 ինչիւնաւ):

15 Տանիքն Օրնի — Տանիքն Օրնի — Տեր լիւս (Սոսս-
 ինչիւնաւ):

16 Տանիքն Օրնի — Տանիքն Օրնի — Տեր լիւս (Սոսս-
 ինչիւնաւ):

17 Տանիքն Օրնի — Տանիքն Օրնի — Տեր լիւս (Սոսս-
 ինչիւնաւ):

18 Տանիքն Օրնի — Տանիքն Օրնի — Տեր լիւս (Սոսս-
 ինչիւնաւ):

19 Տանիքն Օրնի — Տանիքն Օրնի — Տեր լիւս (Սոսս-
 ինչիւնաւ):

20 Տանիքն Օրնի — Տանիքն Օրնի — Տեր լիւս (Սոսս-
 ինչիւնաւ):

21 Տանիքն Օրնի — Տանիքն Օրնի — Տեր լիւս (Սոսս-
 ինչիւնաւ):

22 Տանիքն Օրնի — Տանիքն Օրնի — Տեր լիւս (Սոսս-
 ինչիւնաւ):

23 Տանիքն Օրնի — Տանիքն Օրնի — Տեր լիւս (Սոսս-
 ինչիւնաւ):

24 Տանիքն Օրնի — Տանիքն Օրնի — Տեր լիւս (Սոսս-
 ինչիւնաւ):

25 Տանիքն Օրնի — Տանիքն Օրնի — Տեր լիւս (Սոսս-
 ինչիւնաւ):

26 Տանիքն Օրնի — Տանիքն Օրնի — Տեր լիւս (Սոսս-
 ինչիւնաւ):

ԳԵՐԱՌՈՅԵԱԼՆԵՐ

ԳԱՅՍԱԿԱՆ ԵՐԱՐԱԿԷՐ

ԳԵՐԱՌՈՅԵԱԼՆԵՐ

ԳԼՈՒԽ 2.

Կրիկն յարմարեալն:

(Ընդունալ-թիւն)

Մարգիւր Հենգեական Ժպիտով մը քովի
 խուր մտաւ որ գտարեւ ննջարանն էր, եւ պատին
 վրայ բացաւ պահարանն՝ որ սովորական անային
 զգեստները պահելու կը գործածուէր: Բայց կանայի
 զգեստուց ետեւը շանի մը որսի հրացան կախուած
 էր, գեղեցիկ ասորճանակներ եւ որսի գաշիկներ
 այլեւայլ մեծութեամբ: Մարգիւր կարծես շուարած
 էր այս ասորիկայից վրայ՝ որ հիշող իրեն այնպէս
 կարեւոր էին, չարայանին մէկն առաւ, փորձեց կայծ
 հանը, զպանակը ձգտեց եւ սրտին վրայ դրած կը
 գգուէր՝ իբր թէ զգալուն իր մը լըսայ: Վերջապա
 ամենայն ինչ տեղը դրաւ, փակեց եւ դարձաւ Տիկ-
 նանց քով:

Մէկը բան մը չիմանայ, բայց մեղմանային:
 Օրն ամբողջ բուրբոյկն Հանգարաւ անդրեւներ, բայց
 իրիկունը պատրաստ ըլլանք: Եթէ փորեն յաշողն
 գէտ ի հարաւ գաղէք ուր բախան աւելի յաշող է,
 իսկ եւ իմեններովս լեռնակողմանը պիտի երթնամ,
 եւ պիտի չմեկնիմ անկէ՝ մինչեւ որ Ապանիստ օտար-
 ներէ որդուրի:

«Հայր, ես քեզի հետ կու գամ», ըսաւ Մա-
 րիամ:

«Դուստր, այդ կեանքը քեզի համար չէ, եւ
 մեզի արգելք կ'ըլլաս»:

«Կը կարծես, ըսաւ Մարիամ սիրտովեամբ,
 որ ես չեմ՝ կրնար ընել ինչ որ ըրին Ապանիստ
 դասերնց Սարկիսայի մէջ»:

«Այո, պատահանեց Մարգիւրն, բայց մեր
 գործն այն չէ: Լեռանց վրայ հարկ է ժամերով
 շուել, եւ ասիկայ գորգն զքեզ կը մաշեցնէ գեաւ
 պատերազմի երեսը շտեսած»:

«Եսկէ ետեւ դարձաւ
 Գամիւրային»:

«Այս արկղին մէջ եղած ստակն հետզ-
 հետաւորս՝ ինչպէս նստեւ թու եւ Մարեմայ զարգե-
 րաց ասկէ՝ կու տամ թուղթ մ'ալ ուղղեալ իմ սե-
 րանս»:

«Դուստր, որ ի գտարդ, ասով ամենեւին կարտու-
 թենէ երկիւղ չէք ունենալ: Ընդ պատերազմի մայն
 կ'ըլլին, գրան քով կեցող պահպանին վրայ պիտի
 յարձակիմ, դուք ձեր արկղով փախեք մտե՛ք մտաւ
 եւ անկէ վերջը դուրս բըլոյն ստորադր: Անտարա-
 կոյ կը հանգիպի հոն մը մարդիկներուն եւ անոնց
 հովանւոյն տակ կ'ապասխնիք»:

Տոնա Մարիամ կ'ուզէր տակաւին առարկու-
 թիւններ ընել: Բայց հայրը հրամայական ձեռով
 լռեցուն եւ ըսաւ. «Այս է կամքս»:

«Այս իրիկուն, ըսաւ Մարգիւրն, միտաղին
 զգեստ հագնէր, փոխէ չէ որ ասով աւելի ձեր ույա-
 նիացի ծագման քան ցեղին նշան ունենալ: Կրկու-
 բերան ասորճանակ մը եւ որսի գաշիկն մ'ալ առէք

Հետեւեալիդ ի դիպուածի որ յարձակում կ'ընէր, պէտք կ'ունենայք ։

Այսպէս Մարգիզն կարգադրեց ամենայն ինչ ։ Բայց իւր երկրորդականներուն բրած կարգադրում թիւններն ընկալանալէ շատ աւելի էին ։

Այն ամենքն որ գիտէին առաջինայ գիշերն ըլլալէն՝ օրուան կենդ խառնած անցուցին ։ Այնպէս կ'երեւար իւր թէ արեգակը չէր ուզեր նոյն օրն հարեզունէ հեռանալ ։ Մարգիզը սովորականէն շատ յաճախ ժամացոյց կ'ուրայր, խառն ալ ցարկուան աստեղը, որ եւ վերջնապէս սկսաւ դէպ արեւմուտք խնայարհել ։ Ռուիզ անհամբեր մէկ պահապանէն միւսին կը վազէր, ետեւէ ետեւ լրտեսներ կը յղէր դէպ ի բերդն, որպէս զի լսէ մօրիտակ թէ ամենայն ինչ առաջին վիճակին մէջ է ։

Վերջնապէս արեգակը հորեզունին վրայ անհետ եղաւ, եւ Պատերազմողք որ պատրաստուէին յարձակման ։ Երբեքնուա՜ ծրարքին համեմատ գործողներէն առաջինն էր Ռուիզ ։ Երեսուն հոգւով զինաց ինքնաբերաբար տեղը դարանեցաւ, իսկ ինքնաբերաբար խառնին հետ պիտի միանար ։ Իւր պաշտօնն էր՝ եթէ գիւղաբնակարէն պատերազմի նշան տեսներ, պատասխանէ կամուրջն՝ որմէ գետէն ասդին կ'անցուէր, որպէս զի բերդին օգնութիւն մը չէր պիտի տրուէր ։ Եւ Պատերազմողք անհետ արեգակը ըլլալէ զազդիկան քանակին՝ որ բերդը շուտով չհասանէ ։ Առ այս աւելի խորամանկութիւն եւ ծարաւարութիւն պէտք էր՝ քան ցորութիւն, եւ անոր համար Ռուիզ՝ իւր անձնական միտումէն հետեւեալով՝ զայս ընտրեց ։ Ընդհակառակն ինքնաբերաբար՝ որ գիշերին կ'որոշանէ կրնար, բերդին վրայ յարձակելու ժամանակ զիստաւ որ պաշտօն մը յաճանեցաւ ։

Երբ Ռուիզ կամուրջին քով հասաւ, կատարեալ գիշեր էր ։ Ամենայն ինչ սկիզբը ինքնաբերաբար, եւ իւր գունդը կամրջին երկու կողմէ գտադրեց ինչպէս թիւրք մէջ դարանաւորաւ ըլլաւ ։ Զինուորաց մէկ մասն իւր քովը պահեց, որպէս զի եթէ կռուիլ հարկ ըլլայ՝ կամրջին երկայնութեանը հրացան արձակէ ։

Ինքնաբերաբար ալ իրեններով անձայն մեկնեցաւ՝ երբ Ռուիզ եկաւ, եւ գետէն անդին կեցող Գաղղիացիք բան մ'ալ չիմացան ։

Երբ որ ինքնաբերաբար խառնին քանակն հասաւ՝ կէս գիշերին գրեթէ ժամ մը կար, եւ պէտք էր գետ քաւական շուէլ՝ եթէ ինքուրդին անմիջապէս կէս գիշերէն ետեւ բերդի հասնիլ ։ խառն՝ որովհետեւ բերդին ամեն ծանրամուտքը քալ գիտէր, յանձն առաւ յիսուն հոգւով գետափոր մտաւորներն մուտքը գրաւել ։ Գիտաւոր բանակին ինքնաբերաբար ձեռքէն եւ իւր պաշտօնն էր բերդին գաւառը բռնել, իւր մարդիկը քանի մը ծառ պտակեցուցին եւ ոտներէն մերկացուցին, ասանցմով գաւառ ծնիւններէն պիտի հանէին եւ քանակին ։ Գաւառն ամբողջ բազմացաւ էր հարկուր աւելի քանքերէ ։ Բայց ասկէ՝ բերդին բուրդտէն ամեն մէկ դազդիւնայ պահապանին զինաց փղթրիկ դողեր կարգեցին, որպէս զի զերեքը ամեն կողմանէ պաշարեն ։ Ընդ հրացանին առաջին ձայնը լուռիւր՝ յարձակումը պիտի սկսէր, եւ եթէ յաջողէր ասանց ամբողջ բերդը մտնել եւ գրաւեալսիւսն ազատել, այն ատեն յարձակումը լիար անուրէր պիտի ։

Անձայն անշուշտ մտեցաւ խառն ։ Թփերու մէջէն ըլլող ստորաձն՝ որուն վրայ բերդը կ'առուցուած էր, կը տեսնուէր գաղղիացի զօրաց թիւնները ։ Խառնին ընդհանրապէս զեռնին փռուեցաւ, ոչ ձայն ոչ շարժում մը կը մտառէր գաղղիական փղթրիկ բանակին զինայն վրայ ծածուցող ահալէն վտանգը ։

Խառն յանկարծ շոշափեց մտքով երկու հոգւոյ ուսերն ։ Ասոնք անմիջապէս խտտուր մէջէն օձաձեւ սողալով սկսան յառաւ երթալ, եւ քանի մը վայրկեանէն աներեւոյթ եղան, այնպէս որ խառն ոչ կը տեսնէր զիրենք եւ ոչ ձայն կը լսէր ։ Ասոնք զենք չունէին, այլ երկուքն ալ ունէին ձեռքերուն յատուկ օղակաձեւ կծկուած բարակ շուան՝ որուն մէկ ծայրն՝ որ օդոյ մէջ կ'ան ձգուած էր, կապարեայ ծանրոց մ'ունէր ։ Երկուքն ալ բանակին ամենաբարձրերն էին, եւ իրենց քաջութեան փորձը պիտի ցուցնէին երկու պահապանաց՝ որ մտաւոր մուտքին բերանը կեցած էին ։

Երբ ձիւն չէին մը ճեղց օդոյ մէջ, որուն ետեւէն ճիւղերու շարքաբարձր ըլլալու ձայն մը լսուեցաւ, խառնին տեսած երկու թիւններն աներեւոյթ էին եղած ։

Երկու Պատերազմողք ամենայն քաջութեամբ կատարած էին իրենց պաշտօնը ։ Չուան պահապաններէն մէկուն ճիշդ վիշտ պատահեցաւ, եւ զինուորին առանց ճիւղ մը հանել կարենալով՝ փռուեցաւ գետին խեղդամահ ։ Մեկայն խեղդուելու ձայն հանեց, բայց Պատերազմողք չուան այնպէս ձգտեց՝ որ ձայնը մէկէն կորեցաւ եւ երկուքն ալ թփերու մէջ ձգձգեցին ։ Ասով թփերու շարքաբարձր ձայնն եկաւ ։ Երկու Պատերազմողք իրենց զոհին վրայ ինկան եւ դաշուածով սպանեցին ։

Բայց մերձակայ պահապանն թփերու եւ խեղդուելու ձայնը լսելով՝ մտաբերութիւնը դրգուեցաւ, դէպ ի նոյն կողմ սկսաւ գիտել՝ ուստի ձայնը դարձ ։ Բայց բան մը չտեսաւ ։ Ասով վրայ իւր սովորական կերպովը գուշեց ։ “Գիշերապահս, գգնչն” ։ Իւր քովը կեցող պահապանը պատասխան տուաւ ։ Իսկ մտաւորներն մուտքին քով կեցող պահապաններէն ձայն չեկաւ ։

Ասով վրայ պահապանն անմիջապէս հրացան արձակեց ։

Իւր հրացանին արձագանքը կարծես բիւր անգամ հնչեց, լուռ անմուտք գիշերը րոպէի մը մէջ վայրենի տաղաղակի փոխուեցաւ, որուն մէջ հազարաւակ ձայներ եւ հրամաններ կը լսուէին ։

Խառն ընդ հրացանին ձայնը լսելէ՝ իրենեւրովը վեր ցատկէր եւ անմիջապէս գիւղ մտաւորներն մուտքին բերանը՝ ճամբաները քալ գիտնալով, հրամայեց քայլ առ քայլ հետեւիլ իրեն եւ անընդհատ կը քաջութեան գիշերը իւր ձայնիւր ։

Զարմանալու բան էր տեսնել թէ ինչպիսի ծարպիւթեամբ մտնող մէջ յառաւ կ'երթային, եւ ստուգիւ անկարելի էր այս՝ եթէ խառնին գունդն այնպիսի մարգիթներէ բաղկացեալ չըլլար, որոնք գիշերուան շուտուր եւ շարժմանց վարժած էին ։ Բայց աստի չկար մէկն՝ որ արգելէր ըլլալ իրենց մասն մտնելուն, վասն զի միեւնոյն ժամանակ ամեն պահապանաց վրայ ալ յարձակում եղած էր ։ Թփերու

բու մէջ ամեն կողմ շարունակեալ եր, եւ մարդիկն՝ որ ամեն կողմանէ անտառներու մէջէն ծիւղերու պէս գուրս կը թափէին, այնչափ էին բազմութեամբ՝ որ անկարելի էր դէմ գնել, թող թէ արգելք ըլլալ հրաշարարին գողին։ Ընդհանուր պահապանք բնական ազգամարմ ամեն կողմանէ գէպի կ'ուրս սկսան փախել, որպէս զի իրենց ընկերաց հետ միանան։

Առաջին հրացանին եւ անոր յաջորդող անթիւ հրացանաց ձայնն անտարադայս բերդին մէջ ամեն քնացողներն արթննացած էր։ Դանապանք ամէն բանէ յառաջ գոռերը բացին՝ որպէս զի գուրսը կենց զննուորները եւ փախտապան պահապանները ներս մտնեն։ Բայց ստիպուեցան անմիջապէս փակել, եւ փոխ-սալարն հրամայեց որ ինչ որ գտնեն՝ զիջեն դրան ետեւ եւ պատուար շինեն։ Վասն զի տեսան որ ճամբուն լայնութեամբը մութ ամպի պէս զտնուած մը՝ այլեւեւ մէտ վէտ բլրեն վեր կը օրանայ, առջեւէն կը խոյանար մեղր վայրենի ոտամար եւ հնգիկ մը պէս ծիւղ արձակած՝ պատերազմիկ տապալան ալ օդայ մէջ կը ձօնար։

«Դեպքի կ'պատուհաններն, գէպ կ'պատուհաններն», գոչեց Վայիկ հարիւրապետն՝ որ անկողնէն գուրս ցատած շապիւղ վառարկող գէպ կ'պատուհան կը գիմեր, մինչդեռ զինուորաց բնական տեղերն խառնիխուռն աղաղակ մը կը հնչէ։ «Դեպքի կ'պատուհան, գորականք. թող տուէր հազարին, զնոյսի ամանն ու հրացանի կ'էտին, կրակ հրոտուց վնայ»։

Հարիւրապետն շտապաւ հապա տնոցն ու հողաթմաքը, եւ ուր կ'էտին գաւիթ գիմեր։ Ձիւնուորներն վարուեց եւ հրացանի կ'էտին իրեն առջեւ ելան։

Դուրսը մարտը զայրացած էր։ Պահապանք քսան հօգուլ շափ՝ գրան քով ժողովուած էին եւ կ'երեւար թէ որոշած էին կենդանիներն՝ որպէս կ'երեւէր ի սուղ ծախել ինքերբային բանակին՝ որ յառաջ կու գար։ Քովէ քով խռնեցան պատին քով իր թէ իրենց ընկերաց ծառաւորութիւնն իրենց պաշտպանութիւն մը մատուցանէ, եւ նոյն միջոցին Վայիկ կոմսն վերէն պատուհանէն գոչեց իրենց. «Արձակեցէ՛ք հրացանիդ այդ գնդին վնայ եւ անմիջապէս բերդին ետեւի կողմը փութացէ՛ք. հոն օգնութիւն կը գտնեք»։

Պահապանք ետեւէ ետեւ հրացաններն արձակեցին եւ բերդին ետեւն սկսան գիմել։ Այս միջոցին գաղղալայի զօրք բոլոր պատուհանները բռնեց եւ սկսաւ անընդհատ խնդրեալին գնդին վնայ հրացան արձակել։ Խնդրեալս աներկիւղ յառաջ անցուց այն զինուորներն՝ որ ծառի բուններ ունէին ձեռքերէն, եւ մինչդեռ միւսներն պատուհաններէ ներս սկսան հրացան արձակել՝ իրենց ամենայն կատարութեամբ գրան վնայ յարձակեցան, որ եւ սկսաւ ծինեցող վնայ ձօնել։ Խնդրեալս անձամբ մէջ մտաւ եւ տապալանն այնպիսի կատարել հարուած տուաւ, որ գրան բեկորներն սկսան օդայ մէջ սլանալ։

Նոյն միջոցին այն սակաւաթիւ պահապանք՝ որ կ'ուզէին բերդը մտնել, Պատերազմողաց մասնական գնդերու հազարեացան, որոնք ամեն կողմանէ բերդը կը մօտենային եւ զննուորաց հետ փոխազար-

մարար անընդհատ հրացան կ'արձակէին։ Տեղ մը՝ ուր թփերը մինչեւ բերդին որմուկը կը հասնէին, պահապանք ցնահ հայածուած՝ կրցան օգնութեամբ բերդախնայաց պատուհանն մը ներս ապաւնիլ։

Հարիւրապետը զօրաց մէջ մասը գաւիթ ժողոված էր՝ որոնք նոյն միջոցին փութով հազուան էին։ Այսօրք զիրեք գումարիւ եւ տասիւ գրան քով, վասն զի գուռն ամեն թուէ կործանելու վնայէր մէջ էր, եւ ահա իսկ տեսիլ մը բացուեցաւ, որ ստիպեց ծախալ տա ծախալ կուռի։

Գաւիթին մէջ մասանի գուռն յանկարծ վեր թռաւ, եւ հրոյ գօտի մը ծախէն գուրս շողաց։ Սանձարձակ գիւրի մը պէս խուսան գուրս յարձակեցաւ գաւիթին մէջ, եւ ետեւէն վայրենի կերպարանաց թանձր զանգուած մը գետնէն գուրս կը խուժէր, զիմեղով ուղղակի զաղղեցող զինուորաց վնայ։

Խուսան այս խառնուրդին մէջ շմուռ. իւր հաւատարմներէն քանի մը հոգի հետն առած՝ տուն գիմեց։ Երկուսն զառնք մը աղուաներով բռնած՝ եւ երկու ձեռքը մէջ մէջ լարուած առքանախ՝ ստեղծութիւններէ վեր յարձակեցաւ, ուր որ Մարգիթը բառաւորապէս կը լը։

Վերը հրացանի մը ձայն լսուեցաւ, որուն յաջորդեց կարծառեւ աղաղակ մը։ Տննա Մարիս եւ Տննա Պամիւստ անդուսխներէ վար վազեցին եւ հանդիպեցան Պատերազմողաց՝ որ վեր կը վազէին։ Վերը Գաւեւիւտ պահապաններէն մէկը բռնեց եւ հրացանին կայծահար ձեռք անցուց, մինչդեռ երկրորդ պահապանը վերադարձած գետնի փռուած էր։

«Կեցէ՛ք Միւսեան, կեցէ՛ք Գաւեւիւտ, զգուշեցին Պատերազմողը ցնծութեամբ, երբ իրենց սիրելի առաջնորդը տեսան։ Գաւեւիւտ շտապով վար գաւիթ գիմեց եւ խառնուրդի մէջ մտաւ։ Հաս ալ իրեններուն ցնծութիւնն ողնուեց զնք, որ եւ սիրան կրկին կատարութեամբ շնայալ գրան ճամբան դառաւ, որուն առջեւ Խնդրեալս կատարուէ կ'որոտար։

Հարիւրապետը տեսաւ որ այսպիսի բաղմունքեան գիմարել անհնար է։ Բերդին բոլորաթիւն ալ անտառներու մէջ անընդհատ հրացաններու ձայն կը լսուէր։ Ահաքին խառնաղանձ մը գրան առջեւ կը կենար, եւ մասանէն ալ անընդհատ նոր կերպարաններ վեր կ'ելէին, որոնք Պատերազմողաց գուռը կը զօրացնէին։ Անոր համար հարիւրապետը շնայալ իրենները ժողովել, եւ փողահարն որ քովէն շէր հետանար, նշան տուաւ եւ հարիւրապետին հրամանն ամեն կողմ ծանցել։ Ձիւնուրք գաւիթին մէջ գումարուեցան, եւ երբ հարիւրապետն տեսաւ, որ իւր բանալու աւելին է քան զանախն իսկանի, միտքն եկաւ գարձախն այս օտարակիները գուրս հանել եւ պատերազմը շարունակել, մանաւանդ որ գիւղաբնակներն մէջ բանակած զինուոր բանակի կենար ամեն թուէ օգնութեան գալ իրեն։ Բայց շտա շտապով ետ կեցաւ այս խորհրդէն՝ երբ տեղական իմացուց որ գիւղաբնակներն կողմին ալ հրացանի ձայնի կը լսուին եւ հրացանի շողեր կը տեսնուէին։ Ուստի հոս ալ յարձակուած մ'եղած էր, եւ օգնութիւն անկիպելու այս չկար։

«Գաւեւիթը բացէ՛ք, գոչեց, եւ մերկ սուրիններով յարձակեցէ՛ք գուրս Պատերազմողաց վնայ։ Ես ձեռք ետեւն եմ»։

Հարիւրապետը դուռը բանալ տալու պէտք չունէր: Գուռը վերելկայր ոտոտանան շրջաւ երկար ստիպալ, եւ դրան փնդկերը շառաչմամբ ներս կործանցան: Հառաչման հետ խառնուեցաւ գաղղիայի թմրիկայ գաղափարն ալ, որ յարձանման հրաման կու տար. «Ծառաւ՛ը բնկերք, կեցցե՛ք ինքնակալը»: Դրոշմը անդհալով վառվառն երիտասարդ մը, եւ սուրբ ծածկցնելով իրենեմբն առնելն զուրս յարանանցին: Գունձքն հետեւեցաւ իրեն եւ րուպէի մը մէջ սուխններու շարքին առնել ելքն ազատ էր: «Ետեւէս, ետեւէս» դրոշմը Հարիւրապետը տեսնելով յաջող ելքն եւ իւր անդակալին յարեցաւ: Գուռն ելլելէն ետեւ գաղղիական գունդն թէ եւ շուտով բերդէն հետեւ եւ Պատերազմազատ զորանքն գնդերը կըցան փութով իրարու միաշաղկալ քայլ միւս կողմանէ Հարիւրապետի փոքր հանդիս մը դառաւ, որով կըցաւ իւր գաղղիկ կարգի խմբի եւ իւր զորաց բազմութիւնը յօգուտ գործածել: Հրամայեց գնդի ի Պետատու չուել, որուն ամեն կողմն շէր այնչափ լայն եւ խոր՝ որ արդեւ բլբլբլ անցնելու, մանաւանդ թի՛ւնէն այն իսկ անցնէր, գետն դեմաշնիկ պաշտպանութիւն կրնար մատուցանել իրեն:

Սակայն Գաւեհիւն տնայեւ դիրաւ ձեռքէ չէր կրնար թողալ Գաղղիացիները: Մանաւանդ որ առանձինքն միտմ մը կը դառար զՎալիէ Հարիւրապետը մոռցնելու եւ անով վերժ առնելու: Պատերազմազատ հետ ունեցած յարաբերութիւնն իմանալուն համար:

Գաւեհիւն երբ որ իւր բովանդակ գունդն առնէր տեսաւ, հրամայեց զուրս ելլել եւ հաւաքածել: Բայց բայ ի բանի մը զինուոր գարնել՝ զոր առջին անդին ձգած էր Վալիէ Հարիւրապետն ի պաշտպանութիւն իւր շուրջին, ուրիշ բան մը չկրցաւ ընել: Գաղղիացիք ետ կը քաշուէին, Պատերազմազատ ալ զինքն կը հալածուէին:

Գաւեհիւն տեսնելով որ յայտնի փոստը մը չկայ՝ իւր զօրաց առնելն չընաց: Աւելի հանգարտութիւն մը բանակին ետեւէն կ'երթար զուստըն աւելայն ալ մեկտեղ, որ բերդէն ելած՝ բանակին ետեւէն կ'երթայային: Վասն զի ալ անկարելի էր բերդը կենալ:

Գաւեհիւն եւ Տիկնայը գիշերն այսպէս յառաւ գացած ժամանակ՝ կողմնակի թիֆերու մէջն վայրենի աղաղակ մը լսեցին, եւ ահագին զորգիւն՝ իւր թէ հոն մեծ ծակաւ մ'ըլլայ: Մարդիկն կայծակի պէս հոն գիւնջ, աղբիկն ալ ետեւէն՝ զոր Գաւեհիւն ի զուր կը շնարար ետ կենցնէր:

Գաղղիներն եւ սպաններն անձեռնոր հնչեցին Մարդիկն ականջը: Չորս գաղղիացի զինուոր վնջ Պատերազմազատ հետ մահու եւ կենաց առաջնադիր մէջ էին, եւ զՎալիէ Հարիւրապետը կը պաշտպանէին, որ հնձեմեմով ծառի մը տակ փուռած էր: Վերջին հալածման ժամանակ գնդակ մը կուշան հանգիստ էր, արեւը կողնէ կը հոսեր եւ շալակի գուռը կը վազէ: Չորս զինուորը իրենց Հարիւրապետը մէկ կողմ տարած էին, եւ կը կարծէին թէ թիֆերու մէջ թաքնուտ մը դառան՝ միշտ որ Պատերազմազատ անցնէին երթային: Բայց Պատերազմազատ փոքրիկ գունդ մը՝ որ մեծ բանակին երկու

կողմն գունդ գունդ կ'երթար, տեսաւ այս թանկազին որք իւր կ'ուզէր որոտալ:

«Զարկէ՛ք շնորք, զարկէ՛ք, Դրոշմը Գաւեհիւն եւ իւր կարճ սուրբ մեթոցաւ: Պատերազմազատներն մեկը գաղղիքն ծածկցնելով՝ գիւնջ հարիւրապետին վրայ, որ բնական ազգամար ձեռքը գեմ՝ դրաւ ի պաշտպանութիւն:»

«Կեցցէ՛ք, կեցցէ՛ք, Դրոշմը Տոննա Մարիա, եւ գիւնջ խառն մէջ: Մարդ էք՝ թէ ընդդէմը, ըսաւ եւ բռնեց սպաննադոյն ձեռքն՝ որ արդէն հարուածն իջեցնելու վրայ էր:

Սեղ իրեն կարողացած դիցու հի մը՝ կեցած էր Տոննա Մարիա կատարեցող մէջ, մինչ Գաղղիացիք բոլորեցին զինք: Լուսնոյ ճառագայթներն ծառերու տերեւոց մէջէն իւր ամուսական երեսաց վրայ կը ցուլանային, ոգայլուլու թեւէն գունատած էր, եւ կենդանի ըլլալը կ'իմացուէր միայն հրացայտ աշուրներէն՝ որ իւր հայրենակցաց սպանուեալն օրդին կանգ առնուլ կը հրամայէր:

«Եւ զանձ ինչ է, անգիկ, հարցուց Գաւեհիւն: Զորաբերդ քալ՝ գնա եւ արանք գործոյն մի խառնուիր:»

Մարիամ տեղէն չէր շարժեր: Իւր պաշտպանողական գրից մէջ կեցաւ, եւ երբ Սպանիացիք կը մտնայային Գաղղիացոյ մէկ գի մղեց: Անոնք հարցման գրից մէջ կը նայէին Գաւեհիւնային, որ եւ ընդլիւքը չէր գիտէր, բայց աղջկան այս անակնկալ դրածոյն վրայ զարթոցած էր:

«Ենի գի, Մարիամ, ըսաւ Մարգիդն ոտքը դոփեւելով:

«Չեմ երթար, հայրս պատասխանեց Մարիամ հաստատութեամբ, այս վերաւորայլը չեմ թողը: Հոս անպատասպար: Չեմ թողը որ դաշտնի զոհ ըլլայ:»

«Ինչպէս, Մարիամ: Կուզեն զերէնից դուռնութեան բաղկացը զոհ ըլլալ: Զայրենացի թըշնամոյն համար շնորհք կը խնդրես, քու հորդ թըշնամոյն համար:»

«Հոս ոչ հայրենիք կը ծանշեմ, եւ ոչ հայր: Իսեղձ վերաւոր մըն է ասիկայ՝ որուն ձեռքն էր քու եւ իմ կենսան, եւ սակայն պարտադանց գտնուեցաւ՝ որպէս զի մեզի խնայէ: Հայր, եթէ ասոր փոխարեն գաշտնով երախտազուտ կ'ուզես ըլլալ իրեն, ինձի ալ եղիր: Վասն զի իմ մահն իմ մահն է:»

«Ինչ ըսել է ասիկայ, Մարիամ:» հարցնց Մարգիդն: Բայց իւր աղիկը պատասխան չուսաւ: Կը տեսնուէր որ ամենեւին տեղի տալ չէր ուզէր իւր կեցած տեղէն: Բանի մը բուռ խոր հրդածելն ետեւ հրամայեց Գաւեհիւն շորս Գաղղիացիները մէկ գի տանիլ եւ պահպանել: Այս հրամանին վրայ Գաղղիացիք կուռի պարտաւոր կեցան:

«Ալ պատերազմ չկայ, Դրոշմը Մարիամ: Թող տուէր զնիգերը:»

«Որպէս զի հրացանահար ըլլանք, հարցուց անհոյժ մէկը: Մահը միշտ ալ կրնանք գտնել՝ մեր կենանքը տեղ ծախելէն ետեւ:»

«Ինձի տուէր ձեր զնիգը, հրամայեց աղբիւր: Ծանծանցե՛ք ձեր պատիւը: Գառախելոյ Տոննա Մարիային, եւ մը սպանացին Միհնայի գուտորը կըշնայ խոյստաբան ընել՝ իրեն խօսքը պահել չկողող:»

“Մի՛նեա, Մի՛նեա, մի՛մազ հեծեծեծելով հա-
րիւրապետը, եւ ճակտին վրայ ինկաւ: Տաւէք ձեր
զէնքը:”

Գաղղիացիք զէնքերը գետին ձգեցին:
“Յիմար, մի՛մազ Գաւեօրէն ահաւաները
կրճտելով: Ինչո՞ւ կը ստիպես զիս հանձնաթեան,
յառաջ տարա՞ւ” մինչդեռ Գաղղիացիները թափ
քայլի շարհ հետեւ տարուեալ: Գիտե՛ն գու՛ն թէ
ինչպէս վարուեցան իմ վիրաւորեալ ընկերացոյ հետ՝
որոնք քանի մ’որ յառաջ մարտավայրէն էին մեա-
ցած: Ծառաբուռ յեցուցած հրացանաձար կ’ընէին:
Արհես ընդ արեան, անի ընդ ական, առանմ ընդ
առանմ:”

“Իրաւունք ունիս, հայր, իրաւունք: Եթէ
ձեռքդ անցնիս անոնք” որ այսպիսի զարհուրելի գործ
մը գործէր են, այն աստե՛ն թերեւս կարելի է ար-
գարացոյնը՝ եթէ հասուցանող ընել ուզես: Բայց
երբ կ’ըսես՝ Արհես ընդ արեան, կ’ըսեմ եւ ես:
Գլխով ինչ ընդ գլխով թեան: Ինքե՛ն ասիկայ լաւ
արհեստը թափեց՝ թէ ինչպէս: Միթէ զիս բերդին
պատերուն յեցուց եւ հրացանահայր բնել տուաւ,
թէ ընդ հակառակն որչափ կնոր ջանաց մեր վիճա-
լը զիրարատար ընել: Ծառայելոյ հայրենեացոյ որ-
չափ զօրութիւնս բաւեց, իսկ հոս՝ իմ տեղս իւր
արհեստս կուրծքն է:”

Այս խօսքերն ըսելով՝ վիրաւորելոյն քով
ծնկաց վրայ ինկաւ, եւ հարցուց քաղցրութեամբ՝
թէ ի՞նչ ընէ իւր ցաւերը մեղմալընելու համար:
“Ոչինչ, Մարիամ, ոչինչ: Կտառսխանեց հա-
րիւրապետն եւ արտասուքն սկսաւ թորիլ աշուրնե-
րէն: Արդէն ամենաքաղցր բալսամանով օծեցիք վերս:
Այլ այսուհետեւ մեռնիմ:” Մարեմը ձեռքը վերե-
տակ եւ մեղմ ձնընէին ետեւ, զլուսն ինկաւ խո-
տոց մէջ:

“Մարիամ, զոչեց Գաւեօրէն կատարած եւ
աղջկան կռակէն բռնեց մէկ զի ձեպ, ի՛նչ խօսքեր
են ասոնք: Մարեմ շեմ կնորս անցընել:”
“Այո, անցուր, անցուր: Թաքեց. այս անձով
կենացս երջանակութիւնը կը շինուցանես:”

“Ի՛նչ. ուրեմն ասիկայ ոչ միայն հայրենեացոյ
թշնամին է, այլ եւ դատարս սիրտն ալ գողցեր է.
այսուհետեւ զինք ո՞ղ թողաւ:”

“Ձիս ալ մէկտեղ կը մեռցընես:”
(Հորոհանութիւն)

ՄԱՐԵՄԻ ՄԱՐԵՄԻ

ՆՈՐԱՆՈՒՐԷ

Մայնագրի գործնական վարժանի գործածութիւնը:

Իսրայէլ գաւած ձայնագրութիւն (phonographe)
որ ծօծացող թաղանթի վրայ խօսուած բառերն
կամ երգի ձայնն անագրութիւն մը վրայ կը գրուի
եւ այնուհետեւ ըստ կամի կրնայ հնչեցընել տարւել,
հեռագայի (téléphone) հաշակաւոր գալին Կրա-
համ Գլխի ամբիկացի աշակերտն՝ Թայնգէր՝ շատ
կատարելագործեց եւ կրցաւ գործնական վարժան-
նելու գործածել: Այս նոր կազմածն հնչոյն պէս
ձայնին հետ հնչեալն ալ չի տար, այլ ձայնի որոշ եւ

յայտնի կը կրկնէ: Բառերն կամ ձայնը մոմի տախ-
տակի մը վրայ կը գրուին, որ կրնայ հազար բառ
ըզմանգանել: Այս մոմի տախտակն խողովակեւ
է: Վաճառական մը, օրինակի համար, քառասուն
նամակ պիտի օրինակէ, կազարի ամեն պատառ-
թենէ եթէ նստի ձայնային առեւ, եւ ունեւոր
գործընելով՝ բարձրածուն կարող մայնագրին մէջ
իւր նամակը: Ասով նամակը մոմէ խողովակի մը վրայ
կը գրուի, զոր տիկ մը մէջ կը խաւսէ իւր տեղը:
Նամակն ընդունողն խողովակի վանդոնէն իւր գոր-
ծիքին վրայ եւ մեծաւ հաճութեամբ կը լսէ խա-
րոցին պատգամն բառ առ բառ սեպհական արտա-
սանութեամբն ու ձայնիւր, եւ այնուհետեւ կը խաւս-
ուրիշին: Այս կերպով նամակներն աւելի ազդեցու-
թիւն կ’ունենան, փասն զի կրնայ նամակը բարեկա-
մական, ուրախական, կամ բարկութեան եւ կամ
պատռնալաց ձայնը հանել, այնպէս որ լսողը յա-
զարկողն պատգամները մոմի կ’ընէ՝ մերթ մահի
կամ բարութեամբ, եւ մերթ ուրախութեամբ, եւ
ըստ այնմ կը վարուի:

Պրոֆ Գրոյ Գրոյ:

Գրոյ կողմէն որպէս զի հաստատուն եւ գիւ-
րամբ բլլան, Անգլիա սկսած է այժմ երկաթի
բարակ թիթեղ գործածել, որ մասնաւորապէս այս
վարժանի համար կը պատրաստուի: Ասիկայ սովո-
րաբար կը գործածուի Առաւմտեանում, երգարանի,
գաւազարի, եւ այլն համար:

ՏԵՏԵՍԿԱՆ

Հաւամիտութիւն ղեմ զարման:

ՏՐ՝ Օտար Եւստէն, Լիպաուի արքունի
հիւանդանոցին առաջին բժիշկն, որ յանձնէ՝ որ
աղքատ վարկէր չգտայ՝ ամեն իրիկուն բերանին
լուսն զարբիւ (désinfecteur) ծորելու մը: Եթէ
օրւան ընթացքին մէջ հաւամիտութիւն (diphthérie)
անկիկներն (bactérie) որով յառաջ կու գայ այն
հիւանդութիւնն՝ տղան երակները մտած են, անմի-
ջապէս հոն արժատ չեն ձգեր եւ գիրաւ կրնան
լուարով հեռացուիլ: Բայց եթէ ամբողջ գիշերն
թող արուին, երկրորդ առաւուր փողացան յե-
րեան կ’ելլէ: Որովհետեւ սովորութիւն է բերանն
առաւունքներ լուսն եւ ոչ իրիկուն, կերակրոյ մնա-
ցորդներն, որ միշտ բերին մէջ կը մնան, զիւ-
րուան ընթացքին մէջ կը սկսին փառլ, եւ այս
փառլութիւնն անկերու աճման մէկ հասակ սնունդ
կ’ըլլայ: Օրւան ընթացքին մէջ որովհետեւ շո-
ղիքը բերին մէջ անընդհատ շարժման մէջ է,
անկիկներն չեն կրնար արժատ ձգել, ուր գիշերն
գիրաւ կը ձգեն արժատ, եւ այս է պատճառը, որ
միշտ հիւանդութեան հետեւ առաւուր քննել
ետեւ զգալի կ’ըլլայ: Այս անկիկներն փճացընող
մարիւր ծորելէ եւ անդադի գիւր-մանկան (by-
permanenate de potasse) այս ծորելոյն մէջ կր-
նայ որոշ տեսակի մարիւրի, այսինքն՝ երբ ասոր
լըով լուծուածքն որ պայծառ կարծր կ’ըլլայ, կա-
տարելաւ կարծր բերին զուր լլլէ: ՏՐ՝ Եւստէն
իւր երկայնագործութեան փորձառութեամբ վրայ յե-
ցած՝ այս նոր գիւտն իբրեւ յաջող՝ կը յանձնէ: